

A BRENTAI HADJÁRAT.

(899—900.)

I.

KÚTFÖK.

Ha valamilyen hadi esemény lefolyását oly híven kívánjuk előadni, hogy hű képet nyerjünk róla, a mint az tényleg végbe ment, akkor előadásunkhoz az egykorú és eredeti történeti forrásokat kell segítségül hívnunk.

A 899. évi *brentai csatára* nézve a legfőbb és legbővebb kútfő *Liutprand* cremonai püspök emlékirata. Liutprand maga is longobárd nemesi családból származott s így az esemény közelebről érdekelte. A Karolingi házból való III. Károly császár halála (888) óta beszéli el az eseményeket az *Antapodosis* című könyvében,¹⁾ a mit a brentai csata után körülbelül 50—57 év múlva írt, s így nem volt szemtanuja a magyarok 899—900. évi itáliai hadjáratának, de mint longobárd ember az egykorúaktól sokat hallott, sőt felhasználhatott olyan írott kútforrásokat is, melyek ma már ismeretlenek.

Bővebben szól a magyarok beköltözéséről és kóborló hadjáratairól. «Vérző szívvel és tajtékozó szájjal beszéli el» a véres brentai csatát,²⁾ s a longobárd sereg szétszórását. Ügyetlenül, itt-ott naivul adja elő a hadjárat lefolyását. Katonai dolgokhoz nem értvén, e miatt a hadi események elbeszélésében sok helyt fonák felfogást tanusít; részleteiben hibásan és sok valószínűtlenséggel közli a hadi vállalat történetét, mert az egész hadművelet döntő tényezőjét: a magyaroknak a nyugoti népektől elütő, csel-

vető harczmodorát, nem ismeri. Mint Livius — kit utánoz — szónoki beszédekét ad a magyar vezérek szájába, s nem ismervén a magyarok jellemét, szokásait, képzeletét szabadon kalandoztatja.

De jóllehet a brentai csatának nem volt szemtanuja vagy kortársa, s arról 50 év mulva írt, a magyarok iránt sok rosszakaratról tanuskodó tudósítása tárgyunkra nézve mégis az összes kútfők között a legfontosabb és legbecsesebb adatokat szolgáltatja, oly adatokat, miket a többi kútfőben hiába keresünk. Hozzá meg tudósítása elég bő és részletekbe menő is. Különösen hitelt érdemmel a csata elbeszélésénél, melyre a legtöbb támpontot ő szolgáltatja. Látszik, hogy a harcz lefolyásáról jól értesült, még pedig egykorú, vagy közel egykorú egyénektől. Valószínű, hogy konstantinápolyi tartózkodása alatt is hallott erről egyetmást,³⁾ hol a császári udvarban a magyarok harczmódját és viselt dolgait sokkal jobban ismerték, mint a nyugoti népek történetírói. Nem szenved kétséget, hogy tárgyunkra nézve első rangú kútfőnek kell tekintenünk, de mivel a magyarok iránt nagyon elfogult, és műveiben sok a rosszul értesültség, azért könyve éber kritikával használandó.

A másik igen kiváló olasz kútfő, mely a brentai hadjáratnak több fölötté fontos eseményét őrizte meg, *János diaconus velencei krónikája*,⁴⁾ a ki 1008-ban, tehát épen egy századdal később, írta művét, de igen kitünő támpontokat nyújt a magyar sereg mozgási irányának és hadműveleti vonalának megállapítására. Kimerítően beszéli el a magyar sereg különvált részének önálló hadi vállalatát: Velenczének 899. év júniusában történt megtámadását. Még becsesebb adaléka az, hogy a magyaroknak Itáliába történt első beütése, Velence megtámadása s a brentai csata mind ugyanazon 899. évben történt. Eggedül az ő krónikája közli egész pontosan Berengár király seregének létszámát, és ezen adat segítségével fejthetjük meg Liutprand egyik homályos közleményét, mely a magyar sereg számbeli erejére vonatkozik.

Sajnáljuk, hogy a brentai csata kútfóorrásai közül az egyetlen, melyet épen ezen esemény évében szerkesztettek, csak harmad-sorban említhetjük föl; ez az Appenini-hegyek közelében fekvő *nonantolai monostor krónikája*,⁵⁾ mely a hadjárat lefolyásáról aránylag keveset foglal ugyan magában; de azért az a kevés tám-

pont is, a mit nyújt, igen becses adalék. Így többek közt e krónika tartotta fenn a brentai csata *napját*, mely a krónika szerint *szeptember 24-én* ment végbe; érdekesek azonkívül azon adatai is, melyek a győzelmes magyar sereg zsákmányolására vonatkoznak.

A német kútfők közül *Regino* prümi apát s a *fuldai* monostor évkönyvében, továbbá az *allemann*, *beneventi* stb. évkönyvekben ⁶⁾ fordulnak elő adatok tárgyunkhoz, csakhogy ezek kevésbé jelentékenyek. Röviden, szárazon, csak néhány sorban szólnak a magyarok itáliai betöréséről; de még a mit mondanak, az sem méltó mindig a hitelre. *Reginónak* s a *fuldai* monostornak évkönyve még a brentai csata idejére nézve is tévedésben van, csak is az *allemann* és *beneventi* évkönyv teszi azt hitelesen 899-re, de hogy a szerkesztők rosszul értesültek az itáliai hadjárat eseményeiről, az előadásukon lépten-nyomon látszik. Tudósításuknak rövidségök és szűkszavúságuk miatt nagyobb jelentőséget nem tulajdoníthatunk.

Általában a felsorolt kútfők — *Liutprandot* sem véve ki — abban mind megegyeznek, hogy a hadjárat főbb eseményeit homályban hagyják és sok helyt érthetetlenek maradnak. Adataik között sok az eltérés és ellenmondás, s a mit a hadi vállalatról közölnek, az is gyakran ingadozó és megbízhatatlan. A főbaj ezenkívül abban van, hogy ezen papi állású krónistáknak nincs érzék a katonai dolgok iránt és a hadviselés legelemibb törvényeihez sem értenek. A hadműveletekről sovány adatokat nyújtanak; a brentai csata harcászati lefolyásáról — *Liutprand* kivételével — tüzetesebb leírást nem közölnek, hanem csak röviden emlékeznek meg róla. De sőt még a mit közölnek is, abban is tudatlanságból, vagy ferde észjárásból, értelmetlenül, logikátlanul magyarázzák a dolgokat. Van olyan is, a ki csodával indokol ott, a hol csak a magyarok ereje és hadviselési módjuk felsőbbsege nyilatkozik meg. Nem ismerik föl azt, hogy a magyarok rendkívüli hadi sikerének oka az ő hadászati fölényökben és páratlan harcmodorukban keresendő.

Ez okok miatt fölöttebb nehéz vállalkozásnak találtuk azt, hogy a brentai hadjáratot az egykorú kútforrások nyomán szigorúbb katonai szempontból tárgyaljuk. Szerencsére a bizanci taktikákból jól ismerjük a magyarok hadszervezetét és harcmodorát.

a minek segítségével könnyebben ellenőrizhetjük a nyugoti kútfők tudósítását. A magyarok harczászati modorának tüzetes ismerete, továbbá *Rónai-Horváth Jenő* rövid dolgozata, mit a brentai csatáról írt,⁷⁾ elősegít bennünket azon munkában, hogy kútfőinkből kiválogassuk azon adatokat, miknek segítségével a brentai hadjáratot a történeti hadtudomány elveinek szempontjából helyesebben tárgyalhassuk.

II.

A HADJÁRAT ELŐKÉSZÍTÉSE.

A honfoglaló magyar nemzet az Alföld birtokba vétele után Pannoniát szállotta meg s a magyar törzsek az üldöző besenyők elől a Dunántúlra vonultak, hol a hatalmas Duna folyam biztos védelmet nyújtott a nőknek, nem harezolóknak, nyájainak és gulyáiknak, míg a derék sereg távol jár. Őseink 897- és 898-ban foglalták el Pannoniát, mely a keleti frank örgrófsághoz tartozott. Sorban vívták meg itt is az erősebb helyeket, melyek között *Mosaburg* (később: Szalavár) volt a legnagyobb, de nagyobb telep volt Pettauban is. Általában a hódítás nem a nyugoti irányt, a Duna vonalát követte, hanem délnyugotnak tartott; a Balaton, Dráva és Száva vonala jelölte, a magyar hadak mozgási irányát, mely egyenesen *Itália* felé tartott.⁸⁾ Ennélfogva a magyarok 899. évi itáliai hadjárata nem úgy tekintendő, mint az egész nemzet hadi vállalata, hanem mintegy folytatása⁹⁾ Pannónia megszállásának, mint ezen hadművelet egyik utolsó episódja. A honfoglalók csapatai a Muraköz megszállása után a Dráva és Száva völgyében nyomultak előre s innen a Laibach és Wippach völgyén át az Isonzo folyó mentében kerültek le az itáliai nagy síkságra. Ezen útvonal lett jövőben a magyar hadak Itáliába vezető útja. Le is romboltak arra minden várat, elpusztítottak minden nagyobb telepítést. Felsőzázadon át annyira kezükben tartották Itália ezen útvonalát, hogy azt nem is nevezték másnak, mint a *magyarok ország-útjának* (*Strada Hungarorum*).¹⁰⁾

A magyarok már 898-ban nagyobb és előre megállapított

hadjáratra készültek Itália ellen. 898. év őszén előhadaik a Brenta folyóig nyomultak,¹¹⁾ s felütvén itt *nemez sátraikat*, fürkésző csapatokat küldtek a Pó síkságára, hogy kikémleljék jövőendő vállalatuk hadszínhelyét, Itália földjének, népének viszonyait és hadi képességét, megállapítandó, hogy milyen ellenállásra számíthatnak. Szóval az ellenséges földön rendszeres *kémszemlét* tartottak. A lombard síkságon fekvő, fallal kerített nagy városok, mint Padua, Mantua, Vicenza, Verona és Milano, melyek még a római idők-ből származtak, a halmokra épült tornyos, bástyás monostorok s ezeket övező tanyák raja, hol a városi életet gyűlölő, germán fajú *longobárdok* népe tanyázott, az akkori Európa legnépesebb és leggazdagabb országát mutatták a jövevényeknek s még inkább felcsigázták bírvágyukat. A visszaérkezett hírszerző csapatok a látottakról jelentést tettek vezéreiknek, a kik hadi tanácsot tartva abban állapodtak meg, hogy miután most nem támadó szándékkal jöttek, azért a jövő tavaszra halasztják a hadjárat megindítását s arra a szerzett tapasztalatok szerint készülnek fel.¹²⁾ Ezután a sereg, táborát fölszedve, azon úton, melyen érkezett, gyorsan — mintegy tíz nap alatt — Pannoniába téli szállásra tért vissza.¹³⁾ Mindez igazolja, hogy a magyarok az Itália ellen indítandó hadi vállalatot gondosan előkészítették, melynek első ténye az volt, hogy 898. őszén mindenekelőtt rendszeres *földerítő hadműveletet* intéztek a megszállandó országba s annak védőképességét kipuhították.

Ezek után a brentai hadjárat *célját* tisztán megállapíthatjuk, a mi nem más volt, mint a gazdag Itáliának kizsákmányolása. Azon magyar törzs, melynek harczosai 898-ban a Pó síkságát keresztül-kasul száguldozták, ezt tűzte ki az indítandó hadi vállalat céljául. Egyszersmind utána láttak, hogy a hadjáratot a hadműveletek megkezdése előtt gondosan előkészítsék. Erre nézve a télnek négy-öt hónapja állott rendelkezésükre. Rendbe hozták fegyvereiket, nyilakat kovácsoltak, és azokat kihegyezték, patkolták háttas és vezetékek lovaikat, utóbbiakra vízfordó, zabos, árpás bőrtömlőket készítettek. Szóval a hadrakelést gondos és körültekintő készülődés előzte meg.

A 899-ik év márcziusában már készen állott a sereg. Hogy hol gyülekeztek a csapatok és mikor indultak meg a gyülekező

helyről, nem állapíthatjuk meg. A hadra kelés előtt, mint a kalandokra induló vitézek közt szokásban állott, a sereg vezért választott,¹⁴⁾ de a forrásokban nincs nyoma, hogy ki volt a brentai hadjárat vezére. Ezt annyival inkább sajnálhatjuk, mert a kitünően előkészített és rendkívüli ügyességgel végrehajtott hadművelet arról tanúskodik, hogy a brentai csata hőségének fölöttébb harc-képzett s a hadviselés terén sok tapasztalatot szerzett vezérnek kellett lennie. A hadra készült sereg *számerejére* a forrásokból csak következtetést vonhatunk, de azt pontosan meg nem állapíthatjuk. Liutprand egy helyütt azt írja, hogy Berengár király serege *háromszorta* volt nagyobb a magyarokénál. János pap velencei krónikája erre nézve már számbeli adatot is közöl és azt állítja, hogy Berengár a magyarok ellen 15,000 embert vezetett.¹⁵⁾ Ennél fogva a magyar sereg ennek harmada, vagyis 5000 főnyi lett volna, a mi körülbelül egy magyar törzs hadi erejének felel meg. Ez is támogatja azon felfogásunkat, hogy a brentai hadjáratot egy magyar törzs viselte. A mi a sereg *fölszerelését* illeti, azt kielégítőnek mondhatjuk. Élelemmel rövid időre el volt látva, s ennek fogyta után az élelmet az ellenséges földön harácsolta. A sereget nagyobb számú vezetékül követte, s a málhát, élelmet és lótapot azokon szállította. A teherhordó állatok gondozását megfelelő hajcsár és lovasz eszközölte, kik az alávetett népekből kerültek ki. A fölszerelésre világot vet az, hogy az út, mely a Brenta vizéig tartott, a kopár, sziklás Karszton vezetett keresztül s e miatt takarmányt, zabot, árpát is kellett vinniök, hogy lovaik erőben maradjanak.

III.

BEVEZETŐ HADMŰVELETEK.

Az Itália kizsákmányolására készülő magyar sereg, mint fentebb említök, a 899-ik év márcziusában már hadi lábon állott s e hónapban indult el a gyülekező helyről.¹⁶⁾ Menetét a Száva völgyében kezdve, az Isonzó völgyébe tért át és innen ereszkedett le a Pó síkságára, melyen *Aquilejának* tartott. E város mellett elvo-

nulva, *Treviso* környékére ért; a sereg hadműveleti vonala ezután délnyugatra, *Paduának* irányult s e tájon vonult fel a Brenta folyóhoz. A Brenta vizét átlépve, támadásba ment át, olyképen, hogy *két oszlopot* alakított, melyek egyike déli irányban tört az ellenséges föld belsejébe, míg a *főoszlop* előnyomulását a Pó mentében, egyenest nyugoti irányban folytatta.¹⁷⁾ Ettől kezdve mind a két oszlop önállóan működött.

A kikülönített *déli hadtest* vakmerő vállalatba fogott. Az Adriai tenger partján dél felé haladva ugyanis *Velence* környékére jutott, hol a vezetők rövid tanácskozás után abban állapodtak meg, hogy e szigetvárost hirtelen meglepik és gyors rajtaütéssel elfoglalják.

Velence 899-ben még csak szegényes halászfalva volt s védelemre a szárazföld felől még korántsem volt oly kitűnően berendezve, mint később a keresztes háborúk után, a midőn a keleti kereskedelem révén mesés gazdagságot szerzett. Köztudomású dolog, hogy az Alpok déli lejtőiről az Adriai tengerbe rohanó folyók, mint a *Pó*, *Ets* (Adige), *Brenta*, *Piave*, *Livenza* és egyéb kisebb-nagyobb vizek iszapolása régebben sokkal nagyobb volt, mint ma, s különösen esőzések alkalmával roppant sok iszapot, kavicsot és törmeléket sodortak magukkal, a mit évezredek óta a tenger partja közelében raktak le. A folyók által hordott fövény a partok közelében számos homokszigetet alkotott, melyek közül a szárazföld hosszában fekvő *Chioggia*, *Pelestrina*, *Malamocco*, *Achilea*, *Lido*, *Grado* stb. még a tenger dagályakor sem kerültek többé víz alá; másokat ellenben dagály idejében is csak oly csekély víz borított, hogy egyik szigetről a másikra könnyen át lehetett gázolni.¹⁸⁾ A folyók ezen nagymértékű iszapolása később a gazdagodó velenceieket védekezésre kényszerítette, mi abból állott, hogy a város és szárazföld között fekvő lagunákban a folyók medrét bámulatos erőfeszítéssel egész csatornahálózáttá ásták ki, melyen a legmélyebb járású gályák akadály nélkül közlekedhettek. Ámde ezen és a többi jeles vízi művek, melyek míg egyrészt a hajózást segítették elő, másrészt a városnak a szárazföld felől való megtámadását rendkívül megnehezítették, 899-ben még nem állottak fenn és a város népének védelmet nem nyújtottak. A tenger az eliszapolt lagunák homokszigetei között csak vékony szala-

gokat képezett s ez mintegy maga csábítá a vakmerő magyarságot a Velence ellen intézendő merész támadásra.¹⁹⁾ Szóval a magyarok előtt e szigetváros megtámadása épen nem tűnt föl kivihetetlen vállalatnak, mert tömlőikkel a keskeny laguna-ágakat csak oly könnyen átúszatták, mint a folyóvizeket.

A magyar sereg, mely Velence ellen vonúlt, *junius* második felében *lovakon* és *börtömlőkön* kelt át a lagunák vizén,²⁰⁾ s előbb a Velence előtt fekvő szigeteket szállotta meg, melyek a város élmezésére nélkülözhetlenek valának. E szigeteken azon időben virágzó gazdasági élet, állattenyésztés és földművelés állott fenn s a szigetlakók telepei mintegy Velence külvárosaiul tűntek fel, miket legelők, szántóföldek és gyümölcsösök vettek körül. A magyarok legelőbb is az *újvárost* (*Citta nuova*) támadták meg; ennek lakói még idejében a belvárosba, a *Rialtó-ra* (*Rivo alto*) menekültek, de házaikat a magyarok kirabolták és felgyújtották. Ezután a tengerpart hosszában fekvő szigetek megszállásához fogtak s *Equilo*, *Fine* és *Capo d'Argile* városait gyújtották föl. Még a legtávolabb fekvő *Chioggia* sem kerülte el a veszedelmet. A lakosság ezen szigetekről és külvárosokból is már előre a Rialtóra menekült, hol erélyes ellenállásra szervezkedett. Ennek daczára kevésen mult, hogy a magyar sereg magát a belvárost is kézre nem kerítette. *Chioggia* felégetése után visszafordulva, *Albiolát* szállották meg, s innen szándékoztak a *Malamocco* nevű külvárosra és magára a Rialtóra támadást intézni. Épen *Péter* és *Pál* napján, *junius* 29-én, akartak a malamocci főcsatornába nyomulni; itt azonban *Péter* doge hajós seregével útjokat állotta. Előbb a csatornából szorította ki, majd a szigetről verte vissza a támadókat, a kik gazdag zsákmánnyal a szárazföldre vonultak vissza.²¹⁾

A déli hadtest további hadműködéséről csak annyi bizonyos, hogy ezután a Pó alsó vidékének megfigyelésére és őrzésére szorított s a fősereg hátát fedezte, míg az nyugotnak vonúlt előre. E czélból a déli hadtest a Pó deltájáig portyázott el, majd innen nyugotnak fordulva pusztítva vonúlt föl e folyó mentében egészen *Mantua* környékéig,²²⁾ de a Pó vonalát ez alkalommal nem lépte át. Augusztusban már *Mantua* vidékét dulta, de ennél tovább nem hatolt nyugotra. Szeptember hóban pedig, midőn a fősereg

már a Brenta felé gyülekezett, a déli hadtest is a közös hadműveleti vonal felé húzódott vissza.

E közben a főserег egészen más úton, egyenesen nyugoti irányban, nyomúlt a lombárd síkság belsejébe. Ennek útvonalát *Treviso*, *Vicenza* és *Verona* jelzi, minden ellenállás nélkül érkezvén az Alpok lábánál levő *Bresciáig*. Innen a magyar hadak dél-nyugotnak fordultak. Az Adda vizén átúsztatva *Milanón* keresztül Lombardia akkori fővárosának, *Páviának* tartottak, s annak népes és gazdag környékén égetve-dúlva egészen a *Ticino* folyóig nyomultak előre.²³⁾ Ezen római korbéli városok a népvándorlás dúlásait kiheverve, a IX. században már fölötte nagy jólétnek örvendtek. Lakóik — a rómaiak ivadékai — már ekkor jómódú és művelt polgárságot képeztek s tűzhelyeiket falakkal és bástyákkal oltalmazták. E miatt őseink, kik a várvívás eszközeivel nem rendelkeztek, a megerősített városokat most még rendszeres ostrom alá nem fogták s így azok a veszedelmet egyelőre elkerülték. De annál nagyobb romlás érte a germán szokás szerint földjein, tanyáin szerte élő longobárd népet, mely ekkor Felső-Itáliát bírta. A magyarok a longobárdokat szétszórt telepeiken oly gyorsan lepték meg, hogy közülök csak azok menekülhettek meg, a kik kerített városok, monostorok mellett, vagy az Alpok s Appeninek közelében laktak. E hegyek bérceiben és erdeiben sok menekülő húzódhatott meg.²⁴⁾ A magyarok rajokba szétszolva lepték el a lakott helyek tájait. A védtelen föld népét csak akkor öldökölték, ha ellenállott; ilyenkor felgyújtották a házakat, levagdalták a védekezőket, rabszíjra fűzték a munkabírókat, s ha értök váltságdíjat nem kaptak, ló mellé kötve magukkal vitték táborukba.²⁵⁾ A nyár elejétől ősz kezdetéig, mintegy szeptember közepéig, minden ellenállás nélkül dúlták Felső-Itáliát.

Ellenséges támadás kevés országot ért még oly zilált állapotban, mint a magyarok betörése Itáliát. Az ókori rómaiak utódai, a városokban élő polgárok s a Pó völgyét bíró *longobárdok* közös valláson voltak ugyan, de a nyelvbéli különbség és elütő műveltségük miatt — keresztény vallásuk daczára — egymással semmi közösségben sem állottak, sőt e kétnyelvű nép, melyek között az összeolvadás folyamata még kezdetét sem vette,²⁶⁾ egymást nem is szívelhette. E mellett Itáliának éppen ezen időben igen laza had-

szervezete és számításba alig vehető fegyveres ereje volt. A VIII. század végén *Nagy Károly* frank király a longobárdok önállóságát megtörte s Lombárdiát a frank birodalom egyik provinciájává süllyesztve, *örgrófjainak* kormányra alá adta; de a vasmarku frank király halála után gyöngye utódainak zavaros uralkodása Itáliában is életre keltette a *hübéri szervezetet*. A frank közigazgatás tényezői, a *grófok*, a kik katonai és polgári tisztviselők voltak, itt is lefoglalták a haszonélvezetül adott állami földeket családok javára. Ez által a frank birodalom erős katonai szervezete Itáliában is elenyészett s a hübériség ennek helyébe még nem volt képes olyan új véderőt állítani, mely az egységes nemzetet alkotó, vitéz és harczképzett magyarsággal szemben számba vehető ellenállást lett volna képes kifejejteni.

Ezen kívül Itália szerencsétlen politikai helyzetben volt. A Karolingok házának kihalása után Itáliát egy évtizeden át örökös belviszályok emésztették. Két frank származású főúr, *Berengár* friauli és *Guido* spoletói örgróf, versengett a főhatalomért. Végre a longobárd hüberurak 883-ban Berengárt választották királylyá, kinek a longobárdok közt több gróf és püspök rokona is volt.²⁷⁾ Azonban királyságának nagy ára volt: meg kellett ígérnie, hogy a hüberurakat nem háborgatja bitorolt földjeiken, sőt őket azok jogos birtokosainak ismeri el. Ámde Guidó 888-ban nyugoti frank rokonaitól segélyhadakat nyert s a spoletói, beneventi, camerinói és más dél-itáliai hübéresek által is támogatva, trónkövetelőül lépett föl. 889-ben véres csatában leverte Berengár híveit, mire a hübéresek királynak kiáltották ki, sőt 891-ben a pápa kénytelen volt Guidót császárrá koronázni.²⁸⁾ *Formosus* pápa* azonban féltvén Guidótól a pápai egyházi állam jövőjét, 893-ban *Arnulfot*, az utolsó derék Karolingit, e család német ágából, hívta be ellene, a ki német hadakkal kétszer is (894 és 895) Itáliába tört. Egy-két ellenálló várost feldulatott, falaikat leromboltatta, mire a megfélemlített longobárd püspökök és bárók Páviában Lombardia királyává választották, annál inkább, mert Guido 884-ben meghalt; majd Arnulfot Rómában a pápa császárrá is fölkente. Rómából Arnulf Spoleto ellen indult, hol Guido halála után fia *Lambert* újította meg igényeit a császári trónra és Itáliának a Pó folyótól délre eső részeiben, mint király uralkodott. De

Arnulf már 896-ban súlyos betegsége miatt kénytelen haza menni Németországba,²⁹⁾ mire ismét egész erővel tört ki a belháború Itáliában. Ennek középső és északnyugoti részében Lambertet ismerték el császárnak és Formosus pápa kénytelen volt őt megkoronázni, északkeleten pedig Berengár friauli örgróf, ki már meg volt koronázva lombard királynak, újította meg igényeit. Lambert 898. őszén vadászaton lóról lebukván, nyakát törte és uralmának vége szakadt.³⁰⁾ Berengár épen Lambert örökébe készült lépni, midőn 899-ben a magyarok beütöttek.

A leírt küzdelmek teljesen kimerítették az itáliai népek erejét, melyek egymást is ellenségnek tekintették. A győztes trónkövetelők az ellenpárt grófjait, főembereit sorban végeztették ki, elszedték, feldúlták jószágaikat s Itália fegyveres ereje a hosszú belháború alatt majdnem teljesen tönkre ment. Már Arnulfnak sem levén képesek ellenállani, annál kevésbé állhattak ellen a magyaroknak, kiknek hadászati felsőbbsege és katonai ereje a keresztény népeket mind felülmulta. Itália zavaros belviszonya tehát fölötté kedvező volt a magyarok támadó hadjáratára nézve. A belharczokban feldúlt ország kétségbeejtő helyzete magyarázza meg azt is, hogy a magyar sereg tavasztól késő őszig zsákmányolhatott Lombardiában, a nélkül, hogy a legcesekélyebb ellenállással találkozott volna.

A magyarok meglepő, rajtaütésszerű támadása iszonyú félelmet okozott szerte Itáliában s magát Berengárt is annyira meglepte, hogy a villámgyorsan megjelenő s tova száguldozó magyar lovasságon nem győzött eléggé bámulni és csodálkozni. Kezdetben teljesen elveszté fejét, azt sem tudván, hogy mihez kezdjen, annál kevésbé, mert a magyarok első támadása épen az ő tartományát: a *friauli örgrófságot* érte, mely erejének főforrását képezte, és most a magyarok betörése ezen segélyforrás kiaknázását lehetlenné tette.

Utóbb ijedtségéből fölocsudván, Berengár előkészületeket tett, hogy országából a veszélyes ellenséget kiűzze. Hadi készületei azonban sok késedelmezzel jártak, mert épen Itália nyugoti és középső részeinek támogatását kellett megnyernie, melyek ellenségeinek főfészket képezték. Hirnökeit hadba hívó parancsnokkal és levelekkel küldte hajdani ellenfeleihez, a *toscanai, camerinói, spo-*

letoi és *beneventi* grófságokban lakó hűbéres urakhoz fegyverkezésre szólítván őket. Küldöttei által csapataiknak a *gyülekezési pontot* is megjelölte, de a helyet, hol a sereget összpontosította, a források nem közlik.³¹⁾ Azonban a hadi készülétek oly nehézkesen és vontatva történtek, hogy a sereg gyülekezése négy hónapnál több időt vett igénybe. Csak augusztus végén verődött össze a gyülekezési helyen az itáliai sereg, és csak *szeptember elején* volt Berengár azon helyzetben, hogy a magyarok ellen a hadműveletet megindíthatta.

Nézzük már most közelebbről a hadsereget, melylyel Berengár a magyarokat Itáliából kiűzni szándékozott. Ennek vizsgálásánál számításba kell vennünk a *számbeli erőt*, a sereg *katonai értékét*, a hadjáratra való fölszerelését s a *vezér egyéniségét*. Berengár seregének számerejére nézve az adatok különbözők, de azért létszámát meglehetősen pontossággal 15,000 főben állapíthatjuk meg s *háromszorta* volt nagyobb a magyarokénál.³²⁾ Az is tudva van, hogy leginkább a longobárd, frank *grófok*, itáliai *püspökök* és egyéb hűbérurak gyűltek a táborba fegyveres szolgálikkal és alhűbéreseikkel.³³⁾ A sereg katonai értékét ezen sokféle elem miatt magasnak nem mondhatjuk, mert a többnyelvű és fegyverzetű sereg nem volt egyöntetűen begyakorolva és kiképezve. A forrásokból az is kitűnik, hogy maga a derék sereg lovasságból állott, de ez sem mérkőzhetett a magyar könnyű lovassággal. A IX. században a germán népek katonai szervezetének átalakulása maga után vonta hadászati szokásaik és harcsmódjuk megváltozását is. Nagy Károly frank király, ki az *arabokkal* és *avarokkal* viselt terhes háborúkat, ezen lovas népek támadása ellen kénytelen volt az ő nehézkes gyalogos germánjait lóra kaptatni, a kiknek kezdetben fölötte nehezükre esett a lovas harcsmód elsajátítása, főképen azért, mert nem vették használatba a kengyelvasat, a mi nélkül, különösen kézi tusában, nem lehet a lovat jól megülni; a kengyelvas használata pedig még a IX. században sem volt általánosan elterjedve a germán népek-nél.³⁴⁾ Hadi képzettségük tehát leginkább azért állott alacsony vonalon, mert a gyalogos harcsmódot már elhagyták, de a lovasági harcban még gyakorlatlanok voltak. Berengár seregében is a longobárd és frank grófok s a hűbéres harcosok, nehéz bőrvérteikben és ércpikkelyes harci ingeikben kevésbé fegyvelmezett és

gyakorlatlan hadi erőt képeztek, mely a kitünően fegyelmezett magyar lovasság magasabb harczképzettségével eredménynyel meg nem küzdhetett.

A mi a *vezér egyéniségét* illeti, Berengár longobárd király jelleméről és személyes képességeiről a krónikák elég élénk rajzot hagytak ránk; ezekből látható, hogy nem volt elég erélyes, tevékeny és körültekintő egyén arra, hogy a veszélyes ellenséggel szemben alkalmas vezér legyen. Az adatokból, mik Berengár egyéniségére világot vetnek, még az is kitűnik, hogy bátor és vitéz ember volt, de nagyobb sereg vezetésére sem hadvezéri képessége, sem megkivántató tapasztalata nem volt. E mellett olyan egyéni hibákban szenvedett, melyek seregére nézve vészthozóknak bizonyultak. Ilyen volt főképen az, hogy saját erejét túlbecsülte s az ellenfelét becsmérelte, megvetette. Azon körülmény, hogy számra nézve a magyar seregnél háromszórta nagyobb haderő gyülekezett táborába, rendkívül elbizakodottá tette; a magyarokat, kiknek harcmodorát nem ismerte s megismerni sem igyekezett, lenézte és semmibe sem vette. A 15,000 főnyi had láttára felfuvalkodott s győzelmét, már seregének nagyobb számbeli erejénél fogva is, biztosnak tekintette. Ezen tősgyökeres germán fejedelem szilajságát és durva erkölceit a keresztény hit még nem bírta lecsiszolni; fájának két fő gyöngéje: a kéjvágy és iszákosság erősen nyilatkozott meg jellemében. Nem látott erélyesen utána, hogy sokféle fegyverzetű csapatait szervezze, valamennyire egyöntetűen begyakorolja és fegyelmezze, hogy némileg hadi rendben vezethetők legyenek, hanem e helyett táborát ott hagyva, néhány főbb párt-hívével valamelyik kisebb városban dobozódásba merült. Csak midőn magát hosszú tivornyában jól kitombolta, látott a magyarok elleni támadás megindításához.³⁵⁾

IV.

HADMŰVELETEK A TICINO ÉS A BRENTA KÖZT.

Berengár Itália hadi erejét a Pó mögött gyűjtötte össze és *september 18—19. körül*³⁶⁾ a Pó folyón Páviánál átkelve, az Adda mellett vonult fel Milánó tájáig. A támadás a Ticino és Adda által

bezárt területen vette kezdetét s itt mentek végbe a tulajdonképeni harc első eseményei. Berengár hadműveleti terve az volt, hogy a magyarokat megkerüli s visszavonulási vonalukat elvágja, oly célból, hogy a veszélyes ellenséget gyors rajtaütéssel megtámadván, egy csapással megsemmisíthesse. Annyi bizonyos, hogy ügyes mozdulattal a magyarok háta mögött termett, de őket váratlanul meglepnie még sem sikerült, mert a magyarok táborukat meglepő támadások ellen portyázó járőrökkel és éberén végzett figyelő és őrszolgálattal biztosíták. Mindazon által a harcot most még sem fogadhatták el, mert harcra készületlen helyzetben valának, a mennyiben a harcolók jó része zsákmányolás céljából szerte kalandozott.

A vezérek a magyar sereg e kedvezőtlen viszonyait és a helyzet veszedelmes voltát belátva, Berengár sokkal nagyobb seregével, meg nem ütköztek, hanem a támadás elől kitértek s a longobárd hadat kikerülve, északkelet felé elvonultak. Szándékuk az volt, hogy a visszavonulás alatt a széteszlott csapatokat összegyűjtik s ellenfelükkel döntő harcra csak akkor bocsátkoznak, ha az egész sereget gyülekeztették. Berengár erre a magyarok után eredt s az Adda vizénél érte utól őket, melyen a sereg zöme épen akkor üsztatott át. Nem is késett a támadással és nagy erővel rontott a magyarok hátát védő csapatokra s azokat rövid küzdelem után a folyóba szoritotta. A magyarok a beállott zavarban nem találták meg a gázlókat s e miatt sokan merültek el, vagy jutottak örvényes helyekre és így csak csekély számban menekülhettek a túlsó partra. E siker Berengárt még inkább feltüzeltelte s azt valódi értékénél nagyobbnak tartva, szerencsésében elbizakodott.

A magyarok az átkelés után táborba szállottak, míg a longobárd sereg a folyón túl maradt s az átkeléshez készülődött. E közben a magyar vezérek hadi tanácsot tartottak s abban állapodtak meg, hogy a visszavonulást mindaddig folytatják, míg a még mindig elszéledt hadakat össze nem vonják s a döntő csatára kedvezőbb harczeret és jobb alkalmat nem találnak. A longobárdokkal szemben addig félelmet színlelnek, hogy azok ezen hadi tervüket fel ne ismerjék. E célból a longobárd táborba békeköveteket küldtek, s Berengártól szabad elvonulást kérve, azon ajánlatot tették neki, hogy ha őket bántatlanul haza ereszti, azon esetben készek

a gazdag zsákmányt és foglyaikat átadni. Azonban kívánságaikat Berengár és hűbéresei kereken megtagadták; fogoly honfitársaik kiszabadítását nem tartották elégnek, hanem erősen bíztak abban, hogy a gyűlölt ellenséget megsemmisíthetik, az okozott pusztításokat megtorolhatják.³⁷⁾

A magyarok a longobárd sereg közeledésére az Adda melletti táborukat fölszedték, s a visszavonulást folytatták. Egyszersmind erősebb hádvédet rendeltek ki, mely a derék sereg menetét erélyesen fődözte. Berengár legjobb lovas csapatait magához véve, nyomban követte a magyarokat, de csak az előhaddal, főserege nem birt a magyarokkal versenyt futni, sőt el-elmaradt mögöttük s e miatt nem volt képes őket körülfogni és bekeríteni. Midőn a magyarok derék serege valamelyik folyón vonult át, az utóhad erélyesen távol tartotta az üldözőket és így a magyarok zavartalanul keltek át az útjukba eső *Oglío* és *Mincio* folyókon. Egyuttal visszavonulás közben és pihenőknél nagy tüzeket gyújtottak, hogy elszéledt társaikat összehívják. Ily módon a fősereg a portyázó csapatokat lassankint összevonta, úgy, hogy mire Verona táján a széles, rohamos folyású *Ets* folyóhoz ért, akkorra számerejében már tetemesen megnövekedett. Már e miatt is az örvényes folyón való átszállás fölöttébb veszélyesnek mutatkozott. Itt még jobban mint az Addánál ki volt téve a magyar sereg annak, hogy a számra nézve erősebb longobárd had az átkelést újra megzavarja s a magyarokat a folyónak szorítja. Ennek megakadályozása céljából a magyar vezér megkettőztette az utóvéd csapatait, utasításul adva, hogy a sarkukban jövő ellenséget addig bármi áron tartóztassák fel, míg a derék had a málhával, zsákmánynyal és foglyaival az átkelést végre hajtja. Berengár minden erejét megfeszítette, hogy a mi az Addánál sikerült, azt az *Ets*-nél is ismételje s újra a vizen való átszállás közben üthessen a magyarokra, midőn ezek egész erejüket küzdelembe nem vihetik. Azonban derék serege az erőltetett menetekben kifáradt, csak lassan követhette és így csupán előhaddal érkezett Verona tájára, hol a magyar sereg az *Ets* folyón épen átkelni készült. Berengár a vele levő elővéd-csapatokkal ennek daczára a magyarokra rontott. Nehéz fegyverzetű lovasaival sebes vágásban indult támadásra, de a sebes vágta megbontotta a gyakorlatlan előhadat, mely nem egy tömegben, hanem kisebb-nagyobb

rajokban ütközött a magyarokkal össze. Így azután a Verona melletti *széles mezőségen* nagyobb lovassági harez fejlődött ki. A magyar utóhad széles, kiterjedt harcsvonalban nyomult előre nyilzáporkal árasztva el, s oldalba is fogva a longobárdokat, majd bősziült támadással rontott az ellenség megingatott soraira és heves kezitásban megszalasztá Berengár csapatait. Ezután hevesen üldöztek a futókat és közülök sokat vágtak le. Mire Berengár derék serege megérkezett, akkorra a magyarok már zavartalanul átkeltek a folyó túlsó partjára.³⁸⁾

A magyar sereg tehát az Adda vizenél kezdett visszavonulás hadműveletét eszélyességgel és fölötte nagy ügyvességgel hajtotta végre s ezen hadműködését azzal fejezte be, hogy az Ets és Brenta által határolt vidéken a *déli hadtesttel* is egyesült, mely a Pó alsó vidékéről — bizonyára a fővezér parancsa folytán épen a Brenta felé tartott. Az egyesült magyar sereg *szeptember 24-én* érkezett a Brenta folyóhoz³⁹⁾ s még az nap háborgatás nélkül a folyó másik partjára kelt át. Ezen hadműködésből tisztán fölismerhetjük, hogy a magyar vezér hadműveleti terve az Addától kezdve arra irányult, hogy a kikülönített seregrészeket a döntő harcra a Brenta vonalán gyülekeztesse, azon ponton vonva össze seregét, hol a tavaszon erejét megosztva támadásba ment át. Berengár a magyar sereg széteresztett erőinek ezen újból való összpontosítását nem tudta megakadályozni. Bármennyire erőlködött is, nem bírta a magyarok főserégét visszavonulása közben körülfogni és lekasabolni s jelentéktelen *elővéd-harcokkal* kellett beérmie. Berengár is szeptember 24-én ért hadi erejével a Brentához, de seregét a Páviánál kezdett s öt-hat napon át folytatott gyors menet annyira kifárasztotta, hogy szeptember 24-én az üldözéssel felhagyva a folyó nyugoti partján maradt, úgy hogy a longobárdokat a Brenta vize választotta el az összpontosított magyar hadtól.

V.

A BRENTAI CSATA.

A magyar vezér, a mint az általa választott csatatéren seregét gyülekeztette s a jó alkalmat, midőn az üldözésben kimerült ellen-

felét megsemmisítheti, fölismerete, gyorsan határozott és cselekedett. Szándéka az volt, hogy még az nap a folyóvizen átkelve, a kifáradt longobárd seregére *kettős átkarolással és megkerüléssel* gyors rajtaütést intéz. Hogy ezen támadó szándékát a longobárdok előtt elpalástolja, továbbá hogy a művelet keresztülvitelére időt nyerhessen, vezértársaival rövid tanácskozás után elhatározták, hogy ismét azon eselvetéshez nyúlnak, a mit az Addánál már alkalmaztak. E czélból a békét ajánló követeket ismét a longobárd táborba küldték, a kik Berengárnak szabad elvonulás feltétele alatt nemcsak az összes zsákmány, hanem még vezetéklóvaik és fegyvereik átadását is följánlották s azon fogadalmat tették, hogy Itália földére többet nem lépnek. Berengár és elbizakodott alvezérei azonban ezen ajánlatot dölyfösen elvetették. Nem szenved kétséget, hogy a magyar vezér a békealkudozást *időnyerés* végett kezdte, hogy az alatt merész harcászati vállalatát előkészíthesse, a vizen való átkeléshez a szükséges mozdulatokat végrehajthassa s a longobárd tábor megkerülésére kirendelt csapatok felvonúlhassanak.⁴⁰⁾

A követség eltávozása után a kimerült longobárdok a hosszú útra nyúlt alkudozásokba beleunva, este felé leszereltek és táborba szállottak. A harcosok lovaik hevederét megeresztették, pányvára kötötték paripáikat s maguk is nyomban étkezéshez láttak. Berengár ismét végzetes hanyagságot követett el: a nyugvó tábor biztosításáról nem gondoskodott. Az ellenség viszonyait nem kutatván, annak megerősödéséről tudomást nem nyer, biztosító intézkedéseket nem tesz, a tábor körül előőrsöket nem állít. Ezen mulasztása idézte elő, hogy a magyarok készületlen seregét fényes nappal meglepték.⁴¹⁾

A brentai *csatatér* viszonyaira nézve Liutprand kevés támpontot nyújt, csak annyit mond, hogy a folyóvíz választotta el a két tábor egymástól, de arról mit sem közöl, hogy hol állott a Brenta mellett a magyar sereg tábora és milyen volt a terep?

A *harcfelállításról* azonban bővebb tudósítást ad. Ebből annyi vehető ki, hogy a magyar vezér az alatt, míg a békekövetés ide-oda járt, csatára rendezte seregét. Intézkedése következő volt: Egy lovasesapat nyomban a hadi tanács után előre átment a folyón, hogy nagyobb kerülőt téve a longobárdok hátába támadjon. Egy másik lovastömeg a Brenta mellett fölfelé, a harmadik

pedig lefelé vonúlt, hogy a pihenő longobárdok oldalába törjön, míg a főserg a longobárdokat arczban fogja megtámadni.⁴³⁾

A vizen előre átküldött három oszlop megkerülő mozdulatát a longobárd táborban nem vették észre, sem a derék sereget, mely pedig a longobárd táborral szemben kelt át a folyón. A túlparton azután a főserg támadásra fejlődött, szétszórt, csoportos alakzatban, kiterjedt vonalban ügetett előre s heves, gyilkos nyílzáporral készíté elő a csatát. Azután tömegbe zárkozva, karddal és kopjával «rajta-rajta, hajrá» harcziáltások közt a zavarba ejtett ellenséges tábor közepébe rontott. Míg itt a kézi tusa folyt, az alatt a szárnyhadak a longobárd sereget két oldalról körülfogták, a megkerülő lovascsapat pedig a longobárdok hátába tört s a harcot eldöntötte.

A négy oldalról körülfogott longobárd tábor, mely épen nem volt a támadásra elkészülve, végveszélybe jutott. Meglepő volt már a magyaroknak a folyón való áttörése, még meglepőbb a gyorsan bekövetkező rajtaütés. Nagy volt a rémület és fejetlenség; a kik felkészültek a harcra, megkisértették a sorakozást, de a borzasztó zavarban Berengár teljesen fejét veszté s azon csapatokkal, miket összegyűjtött, a menekülést kereste. A magyar szárnyhadak kézre kerítették a kipányvázott lovakat, a mi a lovasságnak túlnyomó nagy részét harcsképtelenné tette. Így azután csak egyes csapatok ragadtak fegyvert és állottak ellen. Mások ellenben megfeszítették erejüket, hogy magukat a magyarok sorain átvághassák s rendetlen futással menekültek a harc színhelyéről. A magyarok pedig erélyesen üldözték a futókat, válogatás nélkül ölték, vágták a menekülőket.⁴³⁾ Berengárt harcosai kiragadták a csatából, de a vitéz *Ervard* grófot — *Spoletói Guidó* hős bajtársát — megölték a magyarok nyilai.⁴⁴⁾

Nap lementé felé szét volt szórva, meg volt semmisítve a longobárd sereg, csak töredékei maradtak. Az itáliai grófok, püspökök és hűbéres urak a magyarok nyilai által veszték el. Berengár 15,000 főnyi serege a csatában nagy részben elesett és szó sem lehetett arról, hogy a megmaradt részt valamely ponton újból összegyűjthesse. Az elmenekült csoportok az erősebb városokba zárkóztak, de a magyaroknak ott is kevés sikerrel állottak ellen. Berengár, hazáját védtelenül hagyva a győzelmes ellenség dulásá-

nak, a Pó vizén túl futamodott s az Appeninek hegyei között vont meg magát.

A magyar sereg pedig a győzelem kiaknázásához látott; szétosztott, hogy megszedje diadalának gyümölcseit. Még az erődített városok sem szabadultak meg mind a dúlástól, a kerítetlen helyek elpusztultak, de a népekből sokan menekültek az Alpok és Appeninek hegyei közé. A magyarok a Pó vizén is átkeltek s az appenini hegységig terjedő vidéket, mely eddig még nem látott elleniséget, szintén elpusztították.

Egyik osztály *Parma* és *Modena* környékét dúlta föl. *Modena* vidékén a *nonantolai* monostor szerzeteseit leölték, csak *Leopardus* apát néhányad magával menekült el; a kolostort felgyújtották s annak becses kézíratait és kodexeit porrá égették.⁴⁵⁾ *Piacensa* falain kívül fekvő *Szent-Savino* monostorát és templomát szintén lángba borították.⁴⁶⁾ *Reggióban* a fényes székesegyházat feldúlták; fölépítésére később Berengár adott földet az egyháznak. Megvívták *Modena* városát is. Egyik krónikás szerint a város védője, *Szent Geminianus* most is megmentette a népet; tényleg azonban a magyarok gazdag hadi sarczért kimélték meg a lakosságot.⁴⁷⁾ Még az egész télen, sőt a következő 900. év nyarán is Itáliában zsákmányoltak a magyarok. Ekkor történt, hogy a menekülő *Lútvárd* vercelli püspököt üldözöbe vették és 900 június 24-én utólérve megölték, sok kincsét pedig — mit magával vitt — kézrekerítették.⁴⁸⁾ Berengárnak még adót is kellett fizetnie, csakhogy a magyarok Itáliát elhagyják. A magyar hadak végre a 900-ik év nyarán zsákmánynyal jól megrakodva tértek haza.⁴⁹⁾

Az itáliaiak pedig nyakra-főre erősítették a püspöki székhelyeket, a városok körül árkot és falakat húztak, tornyokat, mellvédeket építettek, védőművekkel vették körül a monostorokat.⁵⁰⁾ Velenczét Péter doge erősítette meg. A Rialto belváros kőfalait a castelloi főcsatorna torkolatáig kiépítettén, erős vaslánczczal zárta el a csatornát, hogy az ellenséges hajók behatolását meggátolja.⁵¹⁾ Ezen óvintézkedések azonban a magyarok ellen nem nyújtottak védelmet, mert Itália a brentai vereség után félszázadon át nyitva maradt a magyar hadak előtt. A legerősebb városokat is körülzárták, a lakosságot kiéhezették és gazdag hadisarcz fizetésre szorították, mi alatt a sereg másik része a környékét fosztogatta ki. Így

a brentai csata következményeiben az itáliai népekre nézve még súlyosabbá vált.

A brentai hadjáratot katonai szempontból fölültébb tanulságosnak találjuk, s a magyarok egyik legszebb hadi vállalatának, öntudatos terv szerint megállapított és végrehajtott hadműveletének tartjuk. Főképen az Addától a Brentáig történt visszavonulás s a seregnek a hadművelet kiindulási pontján eszközölt gyülekeztetése jeles katonai műveletnek bizonyult, a mit oly remekül hajtottak végre, hogy az a magyar vezér kiváló *hadvezetői képességéről* fényesen tanuskodik. A Brentánál gyorsan keresztül vitt rajtaütésszerű támadás pedig egyike volt a legszebb harcászati vállalatoknak; a folyón való áttörés kettős átkarolással kombinálva és tervszerűen végrehajtva kétségtelenül igen szép harcsművelet volt.

A harc lefolyása *fegyelemről és példátlan rendről* tanuskodik, mi a magyar seregben uralkodott. Azon körülmény pedig, hogy az ellenség megkerülésére kiküldött lovastömegek s a lesállításba elhelyezett csapatok a derék haddal egy időben rontottak a longobárd tábor hátába, azt bizonyítja, hogy a szárnyhadak vezetői *önálló működési képességgel* is bírtak. Végül az egész hadjárat azt mutatja, hogy honfoglaló őseink *eszélyesség, katonai érzék és hadi képzettség* tekintetében a nyugoti népeknek messze föltte állottak.

JEGYZETEK.

- 1) Kiadva Pertz: Monumenta Hist. Germaniæ. Scriptores III. k.
- 2) Marczali Henrik: Magy. tört. kútfői az Árpádok korában. 111. lap.
- 3) U. o.
- 4) Joannis diaconi Chronicon Venetum. Pertz: i. m. VII. k.
- 5) Chronicon Nonantulanum. Muratori: Scriptores Rerum Italicarum. I. k. II. r.
- 6) Pertz: i. m. I., III. k.
- 7) Rónai Horváth Jenő: Magyar Hadikrónika. I. 15—16. l.
- 8) Marczali: Milleniumi Magyar Történet. I. 119.
- 9) U. o. 137.
- 10) U. o. 142.

¹¹⁾ János diaconus velencei krónikája a magyaroknak itáliai első beütését s a brentai csatát a 899. évre (Pertz: i. m. VII. 22.), a nonantolai monostor, krónikája pedig a hadjárat kezdetét 899. év *augusztus havára* teszi . . . in ipso anno (899) venerunt ungari in Italia *de mense Augusti* . . . Chronicon Nonantulanum. (Muratorinál I. k. II. r. 195 l.) — Az olasz krónikások közül ellenben a XIV. században élt *Dandolo András* ki János pap velencei krónikáját írta át csaknem szóról-szóra, a magyarok ezen itáliai hadjáratát tévesen a 906. évre helyezi. (Muratori: i. m. XII. 198). A német kútfők közül az *Annal. Augiens.* a 899. évnél azt írja: Ungari Italiam ingressi, multa mala fecerunt. (Pertz: i. m. III. 140.) Az *Annal. Benevent.* 899-nél: Hungari in Italiam Venerunt. (Pertz: III. 174.) Az *Annal. Allaman.* a 899. évnél azt mondja: Ungri Italiam ingressi, bellum inter Ungaros et Christianos in Italia ad Parentum. (Brenta.) (Pertz: I. 53.) Ennélfogva *Regino* a magyaroknak a longobárdok területén véghez vitt dülásait tévesen teszi 901. évre. (Pertz: I. 609.) Hasonlóképen a *Juldai érkönyv* a brentai csatát tévesen helyezi a 900. évre. (Pertz: I. 415.)

¹²⁾ Az előzetes kémszemlét Liutprand beszéli el, kinek előadását Salamon Ferencz remek fordításában használtuk föl. (L. Haditörténet a vezérek korában. 131—134. l.) A bizánczi görög császárok, kik a magyarok hadászati szokásait igen jól ismerték, maguk is említik a Taktikákban, hogy a magyarok a hadjáratok előtt rendszeres kémszemléket tartottak az ellenséges földön. Nem szenved tehát kétséget, hogy a Liutprand által előadott földerítő hadművelet valóban megtörtént, minek elvetését különben mi sem indokolja. Az is bizonyos, hogy ez 898. év őszén ment végbe, mert ez Liutprand előadásából kétségen kívül kiténik. Abban azonban már ellenmondást látunk, hogy a magyarok ezen vállalatra *rengeteg és megszámlálhatatlan* sereget állítottak volna ki (Pertz: III. 290.), mert *Ibn Rosztek* arab történetíró az összes magyar harczolók számát 20.000 lovasra teszi. (Gróf Kuun Géza: Ért. Tört. Tud. Köréből. 1893. évf. 176.) Ellenben sokkal valószínűbb, hogy ezen kémszemlét a törzsszerkezetben élő magyar népnek legfőlebb egy *harczászati egységet* képező csapata, vagyis *egy törzs* fegyveres ereje, végezte. A kémszemle után a magyar vezérek által a brentai táborban tartott tanácskozás ténynek fogadható el, de a Liutprand által közölt beszéd liviusi utánzat. Liutprand előbb az Itáliába indúlt magyarságot rengetegnek és megszámlálhatatlannak állította; de már a hadi tanácsban a vezérek — szerinte — azzal érveltek a visszavonulás mellett, hogy mivel Itáliának *megmérhetetlen* sokaságú népe van, azért e miatt nem tartják tanácsosnak, hogy «ily kevesed magunkkal támadólag lépjünk föl», mi által a krónikás itt is éles ellenmondásba keveredik önmagával. Úgy kell lenni a dolognak, hogy a magyarok most csupán hírszerzésre, a terület viszonyainak s az ellenség számbeli erejének kiismerése céljából jöttek, s a szerzett tapasztalatokkal be is érték s e miatt nem mentek át a támadásba.

¹³⁾ Liutprand az útát a Brenta vizétől Pannoniáig tíz nap alatt véli megtehetőnek. Ezen állítása elfogadható, mert Székesfehérvár s a Balaton környékéről, hol a beköltözött magyar törzsek még 898-ban tanyáztak, a magyar lovasság az említett útvonalon nyolcz-tíz nap alatt valóban eljuthatott a Brenta folyóig s lovai még mindig harczképes állapotban maradtak.

¹⁴⁾ Pauler Gyula: A magyar nemz. tört. az Árpádbázi királyok alatt. I. 11. és 488.

¹⁵⁾ ... Contra quos (t. i. Ungaros) Rerengarius Rex direxit exercitum 15.000 hominum, sed pauci ex eis reversi sunt... (Pertz: VII. 22.)

¹⁶⁾ Erre nézve Liutprand azt írja ... sol necdum *piscis* signum desereus *arictis* occupat ... alig hogy a nap a *Halak* jegyét (február) odahagyva, a *Kosban* (márczius) szálla meg ... indult a magyarság Itáliába. (Pertz: III. 290.) A nonantolai monostor évkönyvének azon adata, hogy a magyarok Itáliába vonulása *augusztus hóban* történt volna, nem fogadható el, mert, mint alább látni fogjuk, *június 29-én* már Velencét ostromolták. V. ö. 11. jegyzet.

¹⁷⁾ A sereg mozgási irányát Liutprand és János pap egyértelműleg beszéli el. (Pertz: III. 290. és VII. 22.)

¹⁸⁾ Dessewffy Aristid: Velence, Budapest 1896. 3., 50., 51. l.

¹⁹⁾ U. o. 24. l.

²⁰⁾ János pap azt írja ... Sed ad Venetias introgressi *cum equis* adque *pelliciis navibus* ... (Pertz: VII. 22.), mely mondatot Pertz tévesen magyarázza zárjelben: navibus ex pellibus confectis, melynek az lenne az értelme, hogy a magyaroknak *bőrhajók* lettek volna; e helyütt *bőrtömlőket* kell érteni, miket felfűva a lovak szügyéhez kötöttek.

²¹⁾ Hogy Velence megtámadása a brentai csata *előtt* történt, még pedig 899-ben, bizonyítja János pap ... fuit namque haec persecutio in Italia et Venetia *uno anno* ... Velence megszállásának részleteit, a június 29-én, Péter és Pál napján vívott csatát János pap beszéli el. (Pertz: VII. 22.)

²²⁾ Ezen hónapban értesültek a Mantuától délre fekvő nonantolai monostor szerzetesei a magyarok betöréséről, azért írták a monostor évkönyvébe, hogy a magyarok beütése Itáliába augusztus hónapban történt. V. ö. 11. és 16. jegyzet.

²³⁾ Liutprand szerint a magyar sereg elhaladt Aquileja, Verona mellett és minden ellenállás nélkül a Ticinoig, Pápiához (Pávia) érkezett. (Pertz: III. 290.) János pap azt írja, hogy a magyarok elvonultak Treviso, Pádua, Brescia mellett s Milánóig és Páviáig mentek. (Pertz: VII. 22.)

²⁴⁾ Pauler Gyula: Budapesti Szemle 1896. évf. 86. köt. 157. l.

²⁵⁾ Regino azt írja, hogy a magyarok gyűjtogattak, raboltak és öldökölték a föld népét. (Pertz: I. 609.) János pap is írja ... *incidiis et rapi-*

nis cuncta devastans, maximaque multitudinem hominum interficiens, nonnullos etiam captivos reservavit . . . (Pertz: VII. 22.)

²⁶⁾ Tudva van, hogy a IX. század végén még nem lehet Olaszországról és olasz népről beszélni, mert a rómaiak invadécai s az Itáliába betelepült longobárdok között az összeolvadás meg sem kezdődött és olaszok még ekkor nem léteztek. Az egykorú kútfők közül több kiemeli, hogy a magyarok a *longobárdok* ellen viselték a háborút. Az *Annal. Allaman.* is a 899. évnél azt írja: . . . Ungri Italian invaserunt et *Longobardos* bello vicerunt. (Pertz: I. 53.)

²⁷⁾ Dümmler: *Gesch. d. Ostfränk. Reiches* III. 313.

²⁸⁾ U. ó. 367—368.

²⁹⁾ U. o. 376., 382., 415., 420.

³⁰⁾ U. o. 425., 432.

³¹⁾ Liutprand: u. o.

³²⁾ A fuldai évkönyv a 900. évnél azt írja, hogy az itáliaiak közül egyetlenegy nap alatt 22.000-en estek el (t. i. a magyarok nyilai által). (Pertz: I. 415.) Azonban Berengár serege nem volt 22.000 főnyi. János pap velencei krónikája a 899. év alatt azt írja, hogy a magyarok Itáliába betörvén . . . contra quos Berengarius Rex direxit exercitum 15 milia hominum. Sed pauci excis reversi sunt . . . (Pertz: VII. 22.) Dandolo András, ki János pap krónikáját írta át, szintén 15.000 főre teszi Berengár seregét. (Muratori: *Script. Rer. Ital.* XII. 197—198.)

³³⁾ Hogy Berengár serege túlnyomólag a longobárd, frank grófok és itáliai püspökök csapataiból állott, kitűnik Regino előadásából . . . in unum agmen conglobati resistere conarentur (t. i. az itáliaiak), innumerabilis multitudo icibus sagittarum perit, quam plurimi *episcopi* et *comites* trucidati sunt . . . (Pertz: I. 609.)

³⁴⁾ Ezt egyes régi képek is mutatják, melyek a X. századbéli kodexekben maradtak fenn. Ezen képek szláv, frank és német *lovas harczosokat* tüntetnek fel nyereg és kengyelvas nélkül. Néhány ilyen lovas képét közölte Marczali: *Milleniumi Magy. Tört.* I. 93., 184., 185.

³⁵⁾ Berengár jellemére és képességeire Liutprand előadása szolgál-tatja a legtöbb adatot. (Pertz: III. 290—291.)

³⁶⁾ A magyar fősereg működési vonala a Brentától *Vicenzán, Veronán, Brescián* és *Milánón* át *Páviának* irányult. Ezen út hossza légvonalban is mintegy 250 kilométert tesz. Berengár a magyar sereget özöbe vevén, az ugyanezen útvonalon tért vissza a Brentához. Tudva van, hogy a brentai csata *szeptember 24-én* történt. Ha a longobárdok által üldözött magyar sereg naponként 40—50 kilométernyi menetekkel haladt, úgy 5—6 napra volt szüksége, hogy az utat Páviától a Brentáig megtehesse. Ennek alapján azon időpontot, midőn Berengár Páviánál a Pót átlépte, *szeptember 18—19-re* tehetjük.

³⁷⁾ Liutprand a Ticino és Adda közötti hadműveletről azt írja: „. . . a magyarok a nagy keresztény sereget látva, nem tudták, mitévők

legyenek. Megütközésről szó sem lehetett, *jobbnak találták a futást, mint a harczot*. A keresztényektől *üldözve*, az Adda vizén *átúszva* keltek át, úgy hogy sokan a nagy sietség miatt a *vízbe fulnak*. Liutprand a visszavonulás indokát, nem említi, a mi nem más volt, mint az, hogy a magyar sereg részei a környék fosztogatására el voltak szédelve s e miatt előbb a csapokat a harcra gyülekeztetni kellett. Az Adda vizén történt átkelés után . . . Hungari denique *consilio non malo accepto* . . . vagyis, mint Salamon Ferencz ezen gondolatot híven és magyarosan fejezi ki, «a magyarok végre nem *rossz gondolatra jönnek*», s következik a magyarok békeajánlatának elbeszélése, de a magyarok kívánságát a keresztények kereken megtagadják. «Fegyver helyett *köteleket kerestek*, melyekkel a magyarokat megkötözték.» Ezen előadásból kitűnik, hogy a magyar vezérek az addai átkelés után hadi tanácsot tartottak, hol a helyzet fölött tanakodtak. Így jöttek a békeajánlás eszméjére, hogy félelmet színeljenek és ez által elleneik elbizakodottságát növeljék. Erről Liutprand is elismeri, hogy «nem rossz gondolat» volt. V. ö. még Rónai Horváth Jenő: Magyar Hadikronika. I. 15. 1.

³⁸⁾ Oseink a merseburgi (Riade melletti) csata alkalmával is nagy tüzeket gyújtva, hívták egybe szerte kalandozó társaikat. (Rónai Horváth Jenő: i. m. 23. 1.) Liutprand a békekérés tényének elbeszélése után így folytatja: «A magyarok ezen móddal nem boldogulván, megkezdett szaladásukat folytatták, így akarva menekülni. Így szaladva érkeztek Verona széles mezejére. Christianorum *primi horum jam novissimus* insecuntur . . . Salamon fordítása szerint: A keresztények *legelől járói* ezeknek *leghátul járóit* üldözik, s ott megtörtént a *csata előjátéka*, melyben is a pogányoké lón a győzelem. De közeledvén a *nagyobb sereg*, a futást folytatják tovább . . .» (Pertz: III. 290.) Ebből kitűnik, hogy Berengár nem az egész seregével, hanem csak *előred-csapataival* üldözte a magyarok *utóhalát*. Verona táján a magyar utóhad azért szállott küzdelemre, hogy a főszereg zavartalanul kelhessen át az Ets folyón, mely a Pó után Itália legnagyobb folyója. A kútfeből az is kitűnik, hogy Berengár a Verona melletti lovas csatát csak *elővédjével* vívta s mire derék serege megérkezett, akkorra vereséget szenvedett.

³⁹⁾ . . . Inditione III. VIII. Kal. Octobris in iunxerunt se Christiani cum eis in bello ad fluvium Brentam, ubi multa milia Christianorum interfecta sunt ab eis, et alios fugarunt . . . Chronicon Nonantulanum. Muratori: i. m. I. k. II. r. 195. 1. A nonantolai krónika a brentai csatát *szeptember 24-re* teszi.

⁴⁰⁾ Liutprand a veronai harc után így folytatja: «A keresztények a pogányokkal egyszerre érkeztek a Brenta vize mellé, mert a magyaroknak szerfölött kifáradt lovai nem bírták tovább a szaladást. Tehát egyszerre került szembe mind a két sereg, *csupán az említett folyómeder választotta el őket*.» Ezután Liutprand a magyarok békeajánlatát beszéli el, a mit a szabadon való hazaeresztés fejében tettek. Azután így folytatja: «A kereszt-

tényeket elbódítá a *kevélység* (elbizakodás), a pogányokat, mintha már legyőzöttek lettek volna, fenyegetésekkel illeték s a küldötteket dölyfös válaszszal bocsáták vissza: *a magyarok már nem eggyebek döglött kutyáknál* és ajándékban nem fogadhatják el tőlük azt, a mi már kezükben van...» (Pertz: III. 291.) Ezen előadásban több tévedés van. Ilyen, hogy a magyarok a Brentánál azért állottak meg, mert kifáradt lovaik nem bírták tovább a futást. Ez nagy csalódás, mert a magyaroknak sokkal jobb lovaik voltak és épen a longobárdok lovai állottak ki az üldözésben. Ez épen Liutprand előadásából tűnik ki, a ki maga mondja, hogy Berengár a veronai mezőn nem egész seregével, hanem csak elővéd-csapatával támadott. Ennek oka az volt, hogy derék serege nem bírta követni a gyorsabban mozgó magyarokat és elmaradt, mert ha nem maradt volna el, azon esetben Berengár egész hadi erejével rávetette volna magát az Ets vizén átúsztató magyarokra. Ha tehát a longobárdok lovai már az Ets folyónál ki voltak állva, annál kevésbé hihető az, hogy a magyarokkal egyszerre értek volna a Brentához, sőt bizonyos az, hogy Berengár főserege az Ets és Brenta közötti vidéken ismét elmaradt a magyaroktól. Berengár pedig a veronai kudarcz után elővéd-csapatával nem merte háborgatni a Brentán átkelő magyarokat. Liutprand a békekérés indoka felől is tévedésben van, azt sem félelemből tették, hanem időnyerés céljából, mely alatt harczintézkedéseiket megtehessék.

⁴¹⁾ Liutprand u. o. A frankok... nagy készséggel jelennek meg a kitűzött időre a táborban, de a tábor biztosításával nem gondolnak, *könnyű őket hátba, oldalba fojni, mert őrsök nincsenek náluk szokásban.* Leo.: De Administ. Imp. XVII. 87—88. §. Salamon Ferencz is közli és hivatkozik rá. (Hadt. a vezérek korában. 135. l.)

⁴²⁾ Liutprand: «... a magyarok a keresztények elutasító izenetére kétségbeesnek, összehíván a legvitézebbeket (tanácskozássra) s ily beszéddel bátorítják egymást.» Itt következik ismét a liviusi beszéd. «Hac itaque ex hortatione utcumque animos recreati *tres in partes insidias* ponunt... Ezen bátorítás által föléledve, *háromfelé* heiyeztek el *leseket* s a vizen mindjárt átkelven, az ellenséges tábor kellő közepéig törnek.» (Pertz: III. 291.) A magyar vezérek tanácskozását ténynek kell elfogadnunk, csakhogy a tanácskozás semmi esetre sem a békekövetség küldés után, hanem az *előtt* történt, mert kétségtelen, hogy az egész békeajánlást azért tették, hogy egyrészt támadó szándékuk felől ellenfelüket félrevezessék, másrészt hogy időt nyerhessenek, mi alatt a harczfelállítást keresztül viszik, s a békeajánlatra tereltetvén az ellenség figyelme, a harczintézkedéseket észre ne vehesse.

⁴³⁾ ... A keresztények *nagyobb része* beleunván a követségre való várakozásba, a táborban letelepedtek étkezni... Ezeket a magyarok oly gyorsasággal lepték meg, hogy *nem eggyek az élt torkába szögezték* (t. i. nyilaikkal) ... *másnak lovát rettek el*... és annyival könnyebben öldösték le őket... A keresztények közt a visszavonás is fellépett. Voltak, a kik nem állottak harczba a magyarokkal... atyafiaikat nem segítették meg, de

maguk is elvesztek. Így megszabadnak a keresztények, kegyetlenkednek a pogányok . . . (Pertz: III. 291.) V. ö. Rónai Horváth Jenő: i. m. I. 16.

⁴⁴⁾ Gesta Berengarii. Pertz: II. 48.

⁴⁵⁾ Nonantolai krónika. Muratori: i. m. I. k. II. r. 195. l.

⁴⁶⁾ Dümmler: i. m. III. 508.

⁴⁷⁾ Muratori: Antiquitates Italiae medii ævi. I. 21—22.

⁴⁸⁾ Dümmler: III. 509.

⁴⁹⁾ János pap velencei krónikája. Pertz: VII. 22.

⁵⁰⁾ Dümmler: III. 510.

⁵¹⁾ János pap velencei krónikája. Pertz: VII. 22.

CZÍMER KÁROLY.